



## Johanne Bork - en kunstner fra Nordby på Fanø

*Af Sven B. Anthonisen*

At være kvindelig kunstner i slutningen af 1800-tallet var bemærkelsesværdigt. Ikke desto mindre ernærede Johanne Bork, der var født i Nordby i 1866, sig som kunstner.

Det er ikke meget vi i dag ved om Johanne Bork, men på Fanø Kunstmuseum ligger en række små skitser og billeder, og kunstmuseet har tilsyneladende været usikker på denne fanøkunstner, for med en lille artikel i *Fanø Ugeblad*<sup>1</sup> håbede man at komme i kontakt med personer, der kendte noget til kunstneren. Artiklen fortæller, at museet udstillede "et udvalg af skitser fra en skitsebog, som erhvervedes i foråret"<sup>2</sup> (dvs. 1995), og kunstmuseet skriver om hendes kunst: "Johanne Borks skitser fra 1880 til århundredskiftet hører vel ikke til det ypperste i dansk kunst fra den tid, men de fremstår som et værdifuldt vidnesbyrd om en tid og en kultur på Fanø, der for længst er borte".

Tilsyneladende kom der ikke mange reaktioner - i hvert fald ikke i *Fanø Ugeblad*. Et enkelt bidrag kom dog som læserbrev i *Fanø Ugeblad*. Det var skrevet af Oscar Lassen. Han fortæller bl.a.: "I mit barndomshjem har jeg truffet frk. Bork, der var en statelig kvinde med rødmossede æblekinder. - Hun fik et sørgeligt endeligt, idet hun efter hvad min moder fortalte - døde af sult. Hun havde været for stolt til at søge fattighjælp, og ingen af hendes bekendte troede, at hun var så fattig, fordi hun var kendt for at købe dyre bøger om kunst hos Søren boghandler". - Oplysningerne kan være rigtige nok, men Oscar Lassen kan ikke have mødt hende, for hun døde i 1903, og han blev født i 1911.

<sup>1</sup> Hvem kender kunstneren? *Fanø Ugeblad*, 14. sept. 1995.

<sup>2</sup> De fleste af disse skitser og små tegninger stammer fra kunsthandler Gunnar Mikkelsen, og enkelte befinder sig i dag i privateje i Nordby.

## En familie ramt af ulykke og sorg af et ufatteligt omfang

Kromanden og hans kone på Krogården i Nordby blev i efteråret 1865 ramt af en ulykke og sorg af ufatteligt omfang. Kromanden havde overtaget kroen få år før, og krofamilien bestod i 1865 af kromand Jens Korsholm Bork, hans kone Johannesta Hertel og 6 børn<sup>3</sup>. I efteråret 1865 blev børnene syge og døde et efter et. Først døde barn nr. 2, den 7. årige Hans Peder. Det var den 26. september 1865. En lille uge efter, den 3. oktober, døde 3 børn på samme dag. Det var den 8-årige Gjertrud, den 4-årige Louise og den også 4-årige Johan. Senere på måneden, den 21. oktober, døde den 2-årige Vilhelmine. Familien havde begravelser tre gange, den 28. september, den 7. oktober (3 børn) og den 21. oktober. Kun det yngste barn, Anne Marie, på 1 år overlevede.

Præsten skrev ikke noget i kirkebogen om dødsårsagen, men distriktslægen, J.H. Lorck, skrev i sin bog "Fem og halvfjerdsindtyve Aar"<sup>4</sup>: "I 1865 blev Fanø hjemsøgt af en udbredt og meget ondartet epidemi af skarlagensfeber og difteritis, der samtidig også rasede på fastlandet. Den voldsomhed, hvormed epidemien udviklede sig, og rapiditet<sup>5</sup>, hvormed den greb sine ofre, bragte næsten lægerne til fortvivlelse". Lægen blev selv alvorlig ramt, men overlevede. - I Fanøs Historie<sup>6</sup> skriver N.M. Kromann: "Sygdommen grasserede i 4 måneder, fra 11. september 1865 til 16. januar 1866, og der døde deraf 37 børn i Nordby og Sønderho. Hårdst ramt var konsul Borks hjem, idet Bork mistede 2 sønner og 3 døtre".

Efter det sørgelige efterår i 1865 fik kromanden og hans kone yderligere 3 børn, og det er nr. 7 i rækken af børn, jeg her vil prøve at få frem i lyset. Hun har utvivlsomt været en usædvanlig person på Fanø, for hun ernærede sig som kunstner. Hun hed Johanne Louise Bork og blev født i Nordby i 1866 og døde i Nordby i 1903. - Det usædvanlige var, at hun var en kvindelig kunstner født og opvokset på Fanø. Kunstnere på Fanø på denne tid var næsten uden undtagelse tilrejsende, der i kortere eller længere tid opholdt sig på øen.

Johannes far var ikke kun kromand på Krogården, som han købte i 1857. Han var en særdeles aktiv person som ejer af saltværk, brændevinsbrænderi og købmandshandel. Han blev tysk konsul og svensk og norsk vicekonsul.

J.K. Bork<sup>7</sup> havde store planer for at indvinde land på Fanø for så at sige gøre Fanø større. Tidligere havde der været initiativer til at omdanne nogle af de slikvader, der fandtes ved Fanø til frugtbare enge. Det drejede sig om bugten ved Nordby, Vigen, og det drejede sig om bugten ved Sønderho, Albuebugten. De første initiativer realiseredes dog ikke, og i 1863 søgte J.K. Bork om tilladelse til "at erholde koncession til som ejendom at indvinde henholdsvis

<sup>3</sup> Grønnegaard (2016), III, s. 2074.

<sup>4</sup> Kromann (1933-34), I, s. 377.

<sup>5</sup> Rapiditet betyder hastighed.

<sup>6</sup> Kromann (1933-34), I, s. 378.

<sup>7</sup> Tegningen af Krogården er fra Fanøs Historie, II, s. 32. Det er uden tvivl Johanne Bork, der har tegnet denne tegning af Krogården. Det betyder, at det ikke kan være Krogården "omkring 1860", som der står i Fanøs Historie. Billedet af konsul Bork er også fra Fanø Historie. - Tegningen af Krogården findes også på [www.mitfanoe.dk](http://www.mitfanoe.dk)

samtligte og en del af de ved Fanøs østkyst og nordkyst beliggende grunde og banker"<sup>8</sup>. Da man på samme tid var i gang med etableringen af Esbjerg Havn, fik han ikke denne tilladelse, da det kunne ødelægge besejlingsforholdene til Esbjerg gennem Grådyb. Bork gav dog ikke op, men søgte senere om bevilling på engindvinding i Albuebugten. Det lykkedes at få denne bevilling og til trods for store problemer med finansieringen, lykkedes det også at få arbejdet i gang, og der blev arbejdet på projektet i 5 år. Så slap pengene op, og arbejdet måtte stoppe.

Et andet projekt, Bork arbejdede på, var at få etableret en frihavn ved Nordby. Heller ikke her havde han held med sig. Havnen i Esbjerg kom på tværs af hans planer. Bork var i det hele taget en særdeles driftig mand. Han var fx med i etableringen af et dampskibsselskab, der allerede i 1872 fik bygget et dampskib, "Esbjerg", til at sejle mellem Esbjerg og England. Det blev det første dampskib, der anløb den nye Esbjerg havn. J.K. Bork havde Krogaarden til 1887 og døde i 1890, 64 år gammel. Kaptajn Peder Hansen Clausen<sup>9</sup> beskrev Bork som en mand, der "gjorde sig fortjent af øen på flere måder, idet han var en god skribent, derimod en dårlig taler", men også som en mand, "hvor noget lykkedes, andet ikke". Han "arbejdede sig i armod".

Datteren Johanne havde levet sine første år på Krogården, og sandsynligvis har hun her i sin barndom set nogle af de mange tilrejsende kunstnere over skulderen, når de kom til Fanø. Måske har de overnattet på kroen, inden de tog videre på den besværlige færd til Sønderho. Den unge Johanne har selvfølgelig brugt sine nærmeste omgivelser som motiver dvs. Krogården, skibene og husene langs havnen. Ovenstående tre tegninger er dels af Krogården, stuen på Krogården og udsigt fra Krogården.

### Kunstneren Johanne Bork

Ser man på de bevarede skitser og små tegninger, som kunstmuseet i Sønderho ejer, ser man, at hendes motiver først og fremmest er fra Fanø, men mange forskellige steder på øen. Denne tegning fra 1886 er fra Sønderho. Langt ude til venstre ses badepavillonen med flagstang, og i havnen ses den gamle hofde.

Niels Sonnichsen Kromann beskriver stedet på følgende måde<sup>10</sup>:

*"Hele etablissementet var kun en filial af Fanø Vesterhavsbad. Pavillonen var en ret lang firkantet, grønmalet træbygning med tegltag og med en veranda på nordsiden. I hver langside var der tre vinduer, og ud for hvert vindue var anbragt et bord med 6-7 stole. Et fag til køkken, spisekammer og en lille kælder var skilt fra det øvrige rum med en bræddevæg. På en lille banke en snes meter øst for huset stod en høj flagstang".*

<sup>8</sup> Kromann (1933-34), II, s. 245

<sup>9</sup> Peder Hansen Clausen, 1974, s. 69

<sup>10</sup> Kromann (1991), s. 55

Der kan næppe være tvivl om, at Johanne Bork som de tilrejsende kunstnere har sat sig ud i naturen og forsøgt at fastholde det øjeblikkelige indtryk. Her er to små tegninger af Johanne Bork. Den første er "Den gamle Strandvej", som må være vejen ud til det, der senere blev Badet.

Johanne Bork har en sommerdag sat sig på stranden og lavet denne fine lille tegning af Badeanstalten ved Vesterstranden, som stranden ved havet blev kaldt. Man ser en enkelt badevogn og sommergæster i klitterne med parasol. Badeanstalten blev opført 1879, og den lå, hvor senere Kurhotellet blev opført.

Johanne Bork har også sat sig i Hovedgaden i Nordby og lavet den lille tegning af gaden og husene. Hun kunne i princippet have siddet der samtidig med Holger Drachmann. I Drachmann skitsebog findes den lille tegning af samme motiv. Træet med den bøjede gren er karakteristisk på begge billeder.

Inspirationen for Johanne Bork har utvivlsomt været de mange tilrejsende tegnere og malere, men det har også været datidens illustrerede blade, hvoraf flere havde haft illustrerede artikler om Fanø. Det var bl.a. "Tidens Strøm", "Illustreret Tidende" og "Ude og Hjemme".

At Johanne Bork har forsøgt at få lidt indkomst ved at lave kort fremgår af en annonce i Jyllands Posten fra 30. juni 1889. Boghandler Køster i Aarhus oplyser, at der "er udkommet en suite håndtegnede lykønskingskort. Kortene som fremstiller dels landskaber, dels figurer, navnlig piger i fanødragt, ere særdeles smukt og smagfuldt udførte af frk. Johanne Bork i Esbjerg". - Et af disse kort findes i Kunstmuseets samling i Sønderho.

Kortet med den lille fanøpige er blevet brugt som postkort - måske af Johanne Bork selv. Det er meget påfaldende, at hendes billede af den lille fanøpige er meget tæt på at være en efterligning af en tegning af Erik Henningsen af pigen Johanne. Bortset fra ansigtet er de to tegninger meget ens. Henningsens tegning blev bragt i "Ude og Hjemme" nr. 319 fra 1883 til en artikel om Fanø. Måske er det kun en tilfældighed, at pigen på Erik Henningsens billede hedder "Johanne" - men det kunne være Johanne Bork. I 1883 var Johanne Bork 17 år.

Af annoncen fremgår også, at Johanne Bork på det tidspunkt boede i Esbjerg. Af folketællingen fra 1890<sup>11</sup> fremgår, at hun boede i Kongensgade og hendes erhverv omtales som "portrættegner".

Fra 1899 til sin død i 1903 boede Johanne Bork i det beskedne hus Fregatvej 8. I folketællingen i 1901<sup>12</sup> omtales hendes erhverv som "tegning og maling".

På Nordby Kirkegård vest for kirken ligger et meget gammelt gravsted med to sten. Det ene er over Johannes forældre - et flot minde over en konsul og hans hustru. Det andet er en beskeden flad sten med navnene på to kvinder. Det er Johanne og hendes søster Jensine<sup>13</sup>.

<sup>11</sup> Folketællingen i Jerne (Esbjerg) 1890, opslag 20.

<sup>12</sup> Folketællingen i Nordby 1901, opslag 485.



Vi ved i dag ikke meget om personen Johanne Bork. Vi ved, at hun var fannik, født og opvokset i Nordby, og vi ved, at hun ernærede sig som tegner, maler og portrættegner. Hun forsøgte at skabe sig en tilværelse som kunstner.

Hun må have sat sig spor på anden måde end et enkelt portrætbillede i privateje og en samling små skitser og tegninger hos kunstmuseet i Sønderho. Hvis hun – som hun åbenbart selv kaldte sig – var portrættegner, må der vel i den dag i dag mange steder hænge billeder med hendes signatur.

Sven B. Anthonisen

Juni 2019

## Litteratur

- Clausen, Peder Hansen: Fanøbogen. Optegnelser og erindringer om Fanøs fortid nedskrevet af kaptajn Peder Hansen Clausen Nordby, Fanø i 1911. Med forord af Marius S.J. Sørensen. Udg. af Max E. Clausen, Portland, Oregon, USA, 1974.
- Grønnegaard, Anne Marie: Nordbyslægter 1600-2015. Bind 1-4. 2016.
- Hofman Hansen, Per: Holger Drachmann på Fanø. Fanø Kunstmuseum 2015.
- Kromann, N.M. (1933-34): Fanøs Historie. Bind I-III. Esbjerg 1933-1934. Forlaget Bygd, fotografisk optryk med registre, 1982.
- Kromann, Niels Sonnichsen: Fræ wo Grandle. Bygd 1991.

Dette dokument er en printervenlig tekstversion af hjemmesiden  
**Johanne Bork – en kunstner fra Nordby på Fanø. Af Sven Anthonisen**

*Juni 2019.*

Illustrationerne til artiklen findes på nedenstående hjemmeside.

Publiceret 18. juni 2019 på hjemmesiden "Stykker til Fanøs kultur, natur og historie" på adressen

<http://www.aldus.dk/fanoe/johannebork>

Sven B. Anthonisen, Vanløse. Mail: svenanthonisen-snabel-a-hotmail.com

Redaktion: Per Hofman Hansen, Silkeborg. Mail: perhofman-snabel-a-gmail.com

---

<sup>13</sup> Johannes søster, Jensine Bork, døde i 1931 på Middelfart Sindssygehospital.